

Михайло Гришин,  
аспірант кафедри журналістики  
та нових медіа  
Факультету журналістики  
Київського університету імені Бориса Грінченка

Mykhailo Hryshyn,  
Ph.D. candidate of the Department  
of Journalism and New Media,  
Faculty of Journalism,  
Borys Grinchenko Kyiv University,  
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-5749-6058>  
Email: [m.hryshyn.asp@kubg.edu.ua](mailto:m.hryshyn.asp@kubg.edu.ua)

УДК: 659.3:316.774-026.39

DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.164>

## МАНІПУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЄЮ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ



## MANIPULATION OF INFORMATION: THEORETICAL ASPECTS OF SCIENTIFIC DISCOURSE

**АНОТАЦІЯ.** У статті обґрунтовано основні аспекти маніпулювання інформацією. Визначено, які з них стосуються мас-медіа та хто з українських і зарубіжних науковців їх досліджував. Зосереджено увагу на тому, що технології маніпуляції в медіа застосовуються для формування громадської думки, впливу на поведінку пересічних громадян та контролю за тими чи іншими нарративами. Вивчення медіаманіпуляцій розвиває навички критичного мислення й підвищує медіаграмотність споживачів, що дозволяє розрізняти достовірну інформацію та маніпулятивний контент. А це дає можливість приймати правильні рішення та знижує ризик бути введеними в оману або піддатися маніпуляціям з боку оманливих медіатактик.

Маніпуляції в медіа мають значну загрозу для демократичних процесів, адже фейкові новини та дезінформаційні кампанії підривають довіру громадськості, спотворюють та маніпулюють політичними нарративами. Розпізнавання маніпуляцій у ЗМК дає громадянам інструменти для протидії цим загрозам. Відтак захищеними є демократичні принципи прозорості, підзвітності та поінформованої участі.

Маніпуляції в медіа часто пов'язані з неетичними практиками, зокрема з поширенням дезінформації, перекручуванням фактів або використанням оманливих прийомів для створення сенсацій. Вивчення маніпуляцій в медіа дає можливість журналістам стати більш обізнаними з такими тактиками та спонукають до дотримання етичних стандартів у журналістських матеріалах. Споживачі інформації, які розуміють, що таке маніпуляції в медіа, можуть перевіряти інформацію та не піддаватися впливу оманливого або упередженого контенту.

Вивчення маніпуляцій у медіа має вирішальне значення для розвитку критичного мислення, захисту демократичних процесів, просування етичної журналістики, розуміння людської поведінки та зміцнення цифрового громадянства. Це дає змогу окремим громадянам і суспільству загалом орієнтуватися в складному медіаландшафті та протидіяти негативним наслідкам маніпулятивних впливів.

**Ключові слова:** маніпулювання, медіакомунікація, мас-медіа, дослідження, геополітичний контекст.

**ABSTRACT.** The article substantiates the main aspects of information manipulation. It identifies which of these are related to mass media and who among Ukrainian and foreign researchers have studied them. The focus is on the fact that manipulation technologies in the media are used to shape public opinion, influence the behavior of average citizens, and control various narratives. Studying media manipulations develops critical thinking skills and increases media literacy among information consumers, allowing them to distinguish between reliable information and manipulative content. This enables them to make informed decisions and reduces the risk of being misled or manipulated by deceptive media tactics.

Manipulations in the media pose a significant threat to democratic processes, as fake news and disinformation campaigns undermine public trust, distort and manipulate political narratives. Recognizing manipulations in the media provides citizens with tools to counter these threats. Thus, the democratic principles of transparency, accountability, and informed participation are protected.

*Manipulations in the media are often associated with unethical practices, including the spreading of disinformation, twisting facts, or using deceptive techniques to create sensations. Studying manipulation in the media allows journalists to become more familiar with such tactics and encourages adherence to ethical standards in journalistic materials. Information consumers who understand what media manipulations are can verify information and not succumb to the influence of deceptive or biased content.*

*The study of media manipulation is critical to developing critical thinking, protecting democratic processes, promoting ethical journalism, understanding human behavior, and strengthening digital citizenship. This enables individual citizens and society in general to navigate the complex media landscape and counteract the negative consequences of manipulative influences.*

**Keywords:** manipulation, media communication, mass media, research, geopolitical context.

© Гришин Михайло, 2023

**Вступ.** Сьогодні не можна недооцінювати той значний вплив медіа, який вони мають на формування суспільної думки та настроїв. Населення розвинутих країн постійно в той чи інший спосіб, зокрема й за допомогою медіа, споживає інформацію, що дає не тільки можливість для неймовірно швидкого розвитку науки, мистецтва та інших галузей людської діяльності, а й відкриває широке поле для маніпулювання інформацією та для впливу на суспільну свідомість. Маніпуляції під час медійних комунікацій можуть відбуватися в різний спосіб. Вивчення таких маніпуляцій є важливою сферою досліджень для науковців.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання маніпулювання інформацією є доволі складним та багатоаспектним. Зазначимо, що протягом останніх десятиліть значно збільшилася кількість наукових публікацій та емпіричних експериментів на цю тему. Відповідно й проблема маніпулювання інформацією ставала об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних науковців (К. Вордл, Д. Бойд, Дж. Донован, З. Туфекчі, К. Старберд, Ф. Менцер, В. Філіпс, Е. Берн, Л. Прото, Г. Франке, М. Еймс, О. Йокояма, А. Кід, Г. Лассвел, Г. Блумер, Ю. Шевцов, М. Золотухін, В. Панасюк, О. Зінченко, В. Татенко, Н. Місяць, О. Малая та ін.).

**Мета статті** – проаналізувати теоретичні аспекти маніпулювання інформацією в працях українських та зарубіжних науковців.

**Методи дослідження.** У статті застосовано соціокомунікаційний підхід. Використано такі загальнонаукові методи: індукція, дедукція, аналіз і синтез, що сприяло цілісному вивченню теми дослідження. За допомогою описового та порівняльного методів окреслено основну проблематику. Для отримання результатів роботи використано метод узагальнення.

**Результати та обговорення.** У першому наближенні маніпулювання інформацією означає зміну, спотворення або контроль інформації з метою впливати на думки, переконання або дії інших людей, що може здійснюватися в різний спосіб, зокрема через: вибіркове представлення фактів, використання емоційних прийомів, поширення дезінформації або неправдивих тверджень, маніпуляцію статистичними даними, створення й поширення підроблених новин тощо.

Сучасні словники поняття «маніпуляція» фіксують у таких значеннях: «контролювати когось або щось у власних інтересах, часто несправедливо чи нечесно» [10]; «контролювати або грати хитрими, нечесними чи підступними засобами, особливо для власної вигоди» [17]; «фальсифікувати (суми, рахунки тощо) для власної мети або прибутку» [15].

Українські словники також містять визначення поняття «маніпуляція», зокрема Словник української мови в 11-ти томах визначає маніпуляцію як «діяльність з метою впливу, контролю чи омані інших людей шляхом різноманітних прийомів, зокрема психологічних» [8]. Словник синонімів української мови надає більш узагальнене визначення поняття «маніпуляція» – «діяльність, спрямована на вплив, оману, управління іншими, зокрема шляхом психологічних прийомів, трюків» [7].

У науковій літературі розроблено чимало класифікацій феномену маніпуляції в медіа за різними ознаками. Зокрема О. Малая розрізняє маніпуляції за такими з них: 1) за характером взаємодії адресанта й адресата; 2) за усвідомленням мовленнєвих дій адресата й адресанта; 3) за орієнтацією на адресанта; 4) за характером інформаційних перетворень [4]. Дослідниця аналізує також маніпулятивні методи, які використовують у медіа, пропонує класифікацію медіама-

ніпуляцій, яка базується на різних аспектах та методах маніпуляцій в медіа [4].

Д. Дімміді запропонувала класифікацію маніпуляцій в медіа, яка передбачає змішування фактів з думками, неправдиві твердження, перекручування фактів та інші. Класифікація С. Волтона містить чотири типи маніпуляцій в медіа: хибні новини, спотворення, вигадки та згубні впливи [11]. Д. Коффман пропонує розрізняти приховану маніпуляцію як внутрішньо неконсистентну та інші види [16].

Маніпулювання інформацією часто використовують у політиці, маркетингу, масових комунікаціях та інших галузях, де важливим є вплив на громадську думку. Однак такі маніпуляції спричиняють спотворення реальності, поширення хибних переконань та дестабілізують суспільство. Маніпулювання інформацією – це давня практика, яка супроводжує розвиток людської цивілізації [2]. Одним із ранніх прикладів маніпуляції інформацією є використання пропаганди під час воєн і конфліктів. Політичні лідери, релігійні діячі та інші впливові люди використовували друковані ЗМК для поширення своїх ідей і думок, а також для формування громадської думки у вигідному для них ракурсі.

Із появою сучасних технологій – телебачення, радіо, інтернет, соціальних мереж – маніпулювання інформацією відкрило для себе нові горизонти та стало набагато впливовішим. Як зазначає М. Б. Булах, сучасні засоби масової інформації й технологічні інструменти дають змогу швидко та ефективно впливати на громадську думку й маніпулювати нею. Саме контроль медіа за інформацією дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати в ній модель вигідної суб'єкту впливу дійсності та вирішувати, які проблеми сьогодні є найактуальнішими. Штучно продукується таке явище, як медіасвідомість (тобто свідомість, заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях, подвійній моралі), коли пропонується медіаджерелом реальність відрізняється від дійсної [1].

В. Л. Іващенко визначає медіасвідомість як масову свідомість, що формується за участі медіа (мас-медіа), які, власне, й продукують технологією маніпуляції свідомістю, та «моделюється на основі тієї інформації / повідомлень, яку

(які) нам передають засоби масової інформації» [3]. Дослідниця, аналізуючи окремі аспекти проблеми медіаманіпуляції як технології зміни свідомості, взаємодії масової свідомості та медіасвідомості, дає огляд основних ознак технології маніпуляції свідомістю, ознак / способів / тактик маніпуляції інформацією та суспільною свідомістю в мас-медійній комунікації, що їх у різний спосіб визначають різні дослідники [3]. Оволодіння таким інструментарієм, на думку В. Л. Іващенко «дає можливість протистояти маніпулятивним медіавпливам, зберігаючи критичне мислення в оцінюванні тих чи інших комунікативних ситуацій» [3].

Маніпулювання інформацією може мати різні форми та прояви. В. В. Різун виокремлює такі конкретні ознаки маніпуляцій інформацією та суспільною свідомістю в мас-медійній комунікації: відсутність об'єктивності, емоційне навантаження, використання стереотипів, недостатнє перевіряння джерел, політична або комерційна мотивація, відсутність джерел та посилянь, часовий аспект, перекручення статистики [6].

Чимало зарубіжних науковців зосереджували увагу на маніпуляціях у медіа в аспекті комунікативних студій, соціології, політології та комп'ютерних наук.

Проаналізуємо основні. За спостереженням Дж. Фаркаша та Дж. Шоу, К. Вордл досліджує та практикує боротьбу з дезінформацією; Д. Бойд є експерткою з питань взаємодії технологій, медіа та суспільства; Д. Донован спеціалізується на маніпуляціях у ЗМК та дезінформації; З. Туфєкчі досліджує соціальні наслідки технологій, зокрема дезінформації та маніпуляцій; К. Старберд вивчає онлайн-чутки, дезінформацію та кризову інформатику; Ф. Менцер досліджує поширення неправдивої інформації та дезінформації в соціальних мережах; В. Філліпс вивчає цифрову етику, онлайн-тролів та маніпуляції в медіа, які особливо користуються популярністю в контексті подій останніх років [13].

Праці З. Туфєкчі фокусуються на широкому спектрі тем про маніпуляції, зокрема в контексті дослідження соціальних мереж та медіа (наприклад, ролі мережі «Твіттер» у протестних рухах та акціях громадського протесту). Дослідниця аналізує, як маніпуляції і дезінформація можуть впливати на мережеві протести та політичні змі-

ни [22]. Д. Бойд займається дослідженнями, що стосуються використання технологій і впливу соціальних мереж на молодь, цифрову нерівність, приватність та медіаманіпуляції [12].

Спроби дослідити феномен маніпуляції як техніки й технології здійснили представники психологічного напрямку Е. Берн, Л. Прото, Г. Франке [9].

В. Татенко зазначає, що Л. Прото та Г. Франке звернули особливу увагу на виявлення в маніпулюванні прихованого впливу, який може здійснюватися з різною метою та намірами. Коли виграє адресат впливу та сам маніпулятор, такий прихований вплив дослідники називають асертивним, який не має на меті вчинити шкоду іншому, а слугує можливості людини впевнено та гідно відстоювати свої права (не гноблячи прав інших) [9].

М. Еймс та А. Кід, за спостереженням О. Малої, робили наголос на використанні під час маніпуляції таких ледь помітних засобів, як брехня, підкуп чи залякування. О. Йокояма звертає увагу на ставлення маніпулятора до інших як на знаряддя, засіб, що засвідчує його діяльність у власних інтересах та нехтування справжніми інтересами людей, які потрапляють під маніпулятивний вплив [4]. Праці М. Еймса присвячені маніпулятивним технікам, які використовують у мас-медіа, політиці та інших сферах. А. Кід досліджує маніпуляцію та вплив на індивідів і групи. Його праці більшою мірою орієнтовані на соціальні маніпуляції, на психологію переконань та інші техніки впливу [16].

Г. Лассвел [14] та Г. Блумер як представники соціологічного напрямку вважають маніпуляцію різновидом влади, за якої той, хто нею володіє, впливає на поведінку інших, не розкриваючи характеру поведінки, яку він від них очікує.

У контексті західних наративів найчастіше вивчаються маніпуляції ЗМК, що сприяють політичній поляризації та формуванню ехокамер. Це переважно дослідження про те, як медійні повідомлення та маніпуляції зміцнюють наявні переконання, сприяють ідеологічному розколу та перешкоджають конструктивному діалогу [5]. Ураховуючи популярність платформ соціальних медіа, сьогодні активізувалися пошукові розвідки з проблем медіаманіпуляцій, які відбуваються в онлайн-середовищі,

що передбачає аналіз алгоритмічних упреждень, ефектів ехокамери, ролі соціальних мереж у посиленні маніпулятивного контенту та дослідження стратегій пом'якшення їхнього впливу [5].

Медіаманіпуляції часто вивчають в контексті політичного впливу та втручання у вибори, що передбачає аналіз ролі ЗМК у формуванні громадської думки, розслідування поширення фейкових новин і вивчення того, як маніпуляції можуть вплинути на виборчі процеси. Зокрема Г. Почепцов в одній зі своїх праць окреслив такі перспективи та потенційні переваги, пов'язані з вивченням маніпулювання інформацією в контексті цифрових медіа та онлайн-платформ: 1) розуміння дезінформації та боротьба з нею; 2) підвищення медіаграмотності; 3) розроблення інструментів та алгоритмів виявлення маніпулятивного або оманливого контенту; 4) політика та регулювання; 5) захист демократичних процесів; 6) етичні міркування та відповідальні технології; 7) спільні зусилля, що передбачає міждисциплінарну співпрацю між дослідниками з різних галузей [20]. Хоча більшість праць дослідника написані українською або російською мовами, він також опублікував кілька робіт англійською: «The Other Ukraine: Identity and Integration», «Ukraine on the Road to Europe: Political Analysis and Essays», «Ukraine in European Dialogue: Cultural Identity and National Heterogeneity» тощо [20; 21].

Дослідження медіаманіпуляцій в Україні інколи орієнтовані на просування медіаграмотності та навичок критичного мислення серед населення. Науковці вивчають освітні інтервенції, стратегії підвищення медіаграмотності та ефективність програм медіаграмотності у протидії маніпуляціям (Ю. Лученко, Т. Матвієнко, М. Лазарева, О. Мацука, О. Форостина та інші).

У контексті тих подій та перетворень, які переживає наша держава, вивчення способів маніпулювання та шляхів протидії маніпуляціям є надзвичайно важливим. З огляду на геополітичний контекст України та російсько-українську війну, сьогодні актуалізується проблематика дослідження маніпуляцій у ЗМК, пов'язаних з інформаційною війною та гібридними загрозами, що передбачає вивчення кампаній дезінформації, методів пропаганди та використання



платформ соціальних мереж для поширення маніпулятивних наративів. Цим дослідницьким аспектам присвячено праці П. Померанцева [19], П. Неймана [18]. Такі дослідження допомагають розуміти вплив медійної пропаганди та дезінформації на суспільство, політику та міжнародні відносини.

**Висновки та перспективи.** Отже, в основі розуміння поняття «маніпуляція / маніпулювання» за лексикографічними джерелами лежать поняття «контролювати», «фальсифікувати», «управляти іншими», «вплив», «омана», «психологічний прийом», «власні інтереси», «несправедливий», «нечесний», «хитрий», «підступний», що формують негативне ставлення до відповідного явища.

Сьогодні явище маніпулювання в медіа активно вивчають в таких аспектах: інформаційно-технологічному з акцентом на цифрових технологіях; соціальних комунікацій, особливо мережевої та онлайн-комунікації; соціологічних та політологічних студій; психологічного впливу з огляду на формування медіасвідомості; використання різних маніпулятивних засобів, зокрема й мовних та мовленнєвих; освітньому – підвищення медіаграмотності тощо.

Вивчення маніпуляцій у медіа має вирішальне значення для розвитку критичного мислення, захисту демократичних процесів, просування етичної журналістики, розуміння людської поведінки та зміцнення цифрового громадянства. Це дає змогу окремим громадянам і суспільству загалом орієнтуватися в складному медіаландшафті та протидіяти негативним наслідкам маніпулятивних впливів.

#### Список використаної літератури

1. Булах М. Б. Психолінгвістична аспектологія аналізу перифраз у медіа. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2015. Вип. XXXI. С. 57–69.
2. Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. URL: [https://bookinstitute.ua/files/attach\\_files/id911648.pdf](https://bookinstitute.ua/files/attach_files/id911648.pdf) (дата звернення: 21.06.2023)
3. Іващенко В. Л. Сучасні медіакомунікативні технології: навч. посібн. Київ: ТОВ «Видавництво «Розумники»», 2021. 192 с.
4. Малая О. Ю. Мови медіа: навчально-методичний комплекс для студентів соціологічного факультету спеціальності «Медіакомунікації». Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. 49 с.
5. Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку: Матеріали Міжнар. наук. конф. (29–30

березня 2019 р., м. Дніпро) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. Ч. II. 410 с.

6. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
7. Словник синонімів української мови. URL: <https://1675.slovaronline.com/> (дата звернення: 06.07.2023)
8. Словник української мови: в 11-ти тт. URL: <http://www.inmo.org.ua/sum.html> (дата звернення: 06.07.2023)
9. Татенко В. О. Психологія впливу: суб'єктна парадигма. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2000. Вип. 3 (6). С. 3–18.
10. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (05.07.2023)
11. Counting Lions by Katie Cotton and Stephen Walton. URL: [http://www.thebookbag.co.uk/reviews/Counting\\_Lions\\_by\\_Katie\\_Cotton\\_and\\_Stephen\\_Walton](http://www.thebookbag.co.uk/reviews/Counting_Lions_by_Katie_Cotton_and_Stephen_Walton) (05.07.2023)
12. Boyd D., John P. G., Sacco D. Enhancing Child Safety and Online Technologies: Final Report of the Internet Safety Technical Task Force. Carolina Academic Press, 2009.
13. Farkas J., Schou J. Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood. *Javnost – The Public*. 2018. Vol. 25 (3). Pp. 298–314.
14. Lasswell H. D., Smith P. Propaganda Technique in the World War. 1927. 233 с.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture: England, 2005. «Manipulation» Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/manipulate> (05.07.2023)
16. Manipulative tactics Employed by azerbaijani authors In online media resources. URL: <https://periodicals.karazin.ua/cognitiondiscourse/article/view/16726/15437> (02.08.2023)
17. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (04.07.2023)
18. Peter R. Neumann. The New Jihadism. A Global Snapshot. URL: <https://icsr.info/wp-content/uploads/2014/12/ICSR-REPORT-The-New-Jihadism-A-Global-Snapshot.pdf> (02.08.2023)
19. Pomerantsev P. This is not Propaganda. *Adventures in the War Against Reality*. London: Faber & Faber Limited, 2019. 20. Pocheptsov G. G. Contexts of the disinformation occurrence. *Psyfactor*. 2018. URL: <https://psyfactor.org/psyops/disinformation.htm> (21.06.2023).
21. Pocheptsov G. G. Informational politics and information wars: teaching method. manual. Kyiv: View at NAPA, 2012. 120 с.
22. Tufekci Z., Straubhaar J., Spence J., Lentz R. G. (Eds.). *Inequity in the technopolis – race, class, gender, and the Digital Divide in Austin*. Austin. USA: University of Texas Press. 2012. 296 p.

#### References

1. Bulakh, M. B. (2015). *Psycholinhvistychna aspektolohiia analizu peryfraz u media: Aktualni problemy ukrainiskoi lnhvistyky* [Psycholinguistic aspectology of analysis of periphrases in Media: Current Issues in Ukrainian Linguistics]. *Theory and practice*. Edit. XXXI, pp. 57–69.

2. Viina za realnist. Yak peremahaty u sviti feikiv, pravd i spilnot [War for reality. How to win in a world of fakes, truths, and communities]. Available at: [https://bookinstitute.ua/files/attach\\_files/id911648.pdf](https://bookinstitute.ua/files/attach_files/id911648.pdf) (accessed 21.06.2023).
3. Ivashchenko, V. L. (2021). Suchasni mediakomunikatyvni tekhnolohii [Modern Media Communicative Technologies]. *Aducational manual*. Kyiv, TOV "Vydavnytstvo "Rozumnyky", 192 p.
4. Malaia O. Yu. (2010). Movy media: navchalno-metodychnyi kompleks [Media Languages: Educational and Methodological Complex] for students of the Sociology faculty specializing in "Media Communications". Kharkiv, KhNU imeni V.N. Karazina, 49 p.
5. Osvita i nauka u minlyvomu sviti: problemy ta perspektyvy rozvytku [Education and Science in a Changing World: Problems and Prospects for Development]. *Materials of the International Scientific Conference* (Dnipro, March 29–30, 2019), academic editing O. Yu. Vysotskyi. Dnipro, PE "Okhotnik", Part II, 410 p..
6. Rizun, V. V. (2008). Teoriia masovoi komunikatsii [Theory of Mass Communication]: *Textbook for students in the field of 0303 "Journalism and Information"*. Kyiv, Vydavnychi tsentr "Prosvita", 260 p.
7. Slovyk synonimiv ukrainskoi movy [Dictionary of Synonyms of Ukrainian Language]. Available at: <https://1675.slovaronline.com> (accessed 05.07.2023).
8. Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of Ukrainian Language]: in 11 volumes. Available at: <http://www.inmo.org.ua/sum.html> (accessed 05.07.2023).
9. Tatenko, V. O. (2000). Psykholohiia vplyvu: subiektna paradyhma [Psychology of Influence: Subjective Paradigm]. *Scientific Studios in Social and Political Psychology*. Edition 3 (6), pp. 3–18.
10. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/> (accessed 05.07.2023).
11. Counting Lions by Katie Cotton and Stephen Walton. Available at: [http://www.thebookbag.co.uk/reviews/Counting\\_Lions\\_by\\_Katie\\_Cotton\\_and\\_Stephen\\_Walton](http://www.thebookbag.co.uk/reviews/Counting_Lions_by_Katie_Cotton_and_Stephen_Walton) (accessed 05.07.2023).
12. Boyd, D., John, P. G. & Sacco, D. (2009). *Enhancing Child Safety and Online Technologies: Final Report of the Internet Safety Technical Task Force*. Carolina Academic Press.
13. Farkas, J. & Schou, J. (2018). Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood. *Edition 25* (3), pp. 298–314.
14. Lasswell, H. D. & Smith, P. *Propaganda Technique in the World War*. 233 p.
15. Longman Dictionary of English Language and Culture. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/manipulate> (accessed 05.07.2023).
16. Manipulative tactics Employed by Azerbaijani authors in online media resources. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/cognitiondiscourse/article/view/16726/15437> (accessed 02.08.2023).
17. Merriam-Webster Dictionary. Available at: <https://www.merriam-webster.com> (accessed 04.07.2023)
18. Peter R. Neumann. *The New Jihadism. A Global Snapshot*. Available at: <https://icsr.info/wp-content/uploads/2014/12/ICSR-REPORT-The-New-Jihadism-A-Global-Snapshot.pdf> (accessed 02.08.2023).
19. Pomerantsev, P. (2019). *This is not Propaganda. Adventures in the War Against Reality*. London, Faber & Faber Limited.
20. Pocheptsov, G. G. (2018). Contexts of the disinformation occurrence. *Psyfactor*. Available at: <https://psyfactor.org/psyops/disinformation.htm> (accessed 21.06.2023)
21. Pocheptsov, G. G. (2012). *Informational politics and information wars: teaching method, manual*. Kyiv, View at NAPA, 120 p.
22. Tufekci, Z., Straubhaar, J., Spence, J. & Lentz, R. G. (2012). *Inequity in the technopolis – race, class, gender, and the Digital Divide in Austin*. Austin, USA, University of Texas Press, 296 p.

Надіслано до редакції 06.09.2023 р.